

Obchod s obilovinami na domácím a zahraničním trhu

Ing. Oldřich Faměra, CSc.

Katedra rostlinné výroby, ČZU v Praze

Prognózy před sklizní 1995

Porosty většiny obilnin, zvláště ozimých, vypadaly ještě v červnu velmi příznivě - vyšší produktivní hustota porostů (kromě jarního ječmene v některých oblastech). Z tohoto stavu vycházely prognózy vysokých výnosů a značné nadprodukce většiny druhů obilovin. U pšenice tomu nasvědčovaly i zvýšené plochy zaseté ozimé pšenice (asi o 30 tis. ha) a vysoký podíl potravinářských odrůd.

Předpokládaný přebytek obilovin na domácím trhu, v té době problematický vývoz do zahraničí, zaplněné sklady pšenice SFTR ze starších zásob vytvořily příznivou situaci pro pád ceny obilovin, kromě sladovnického ječmene. Ceny určovaly obchodní společnosti. Nízká cena ve žních byla také podpořena nižší cenou 2.700,- Kč za 1t potravinářské pšenice ze zálohového nákupu pro SFTR, která byla stanovena již v zimě.

Podobně jako v létě 1994 došlo ve vývoji tvorby výnosu k zásadnímu zvratu při utváření posledního výnosového prvku obilnin - hmotnosti obilku. Vysoké teploty a sucho v době tvorby zrna způsobily zasychání porostů, omezenou tvorbu a transport asimilátů do obilku. Výsledkem bylo snížení výnosů a místně velmi rozdílná jakost. Z globálního pohledu dlouho nepřehledná situace v bilanci jednotlivých komodit po nové sklizni vyhovovala nasazenému trendu nízkých cen.

Situace na trhu po sklizni

U obchodních podniků se pohybovaly nákupní ceny potravinářské pšenice na úrovni 2.300 - 2.500,- Kč za 1t. Ostatní komodity měly ceny ještě nižší, ozimý ječmen dokonce pod 2.000,- Kč. Nejvýhodnější ceny byly u sladovnického ječmene 2.700 - 2.800,- Kč. U zpracovatelů jsou ceny vždy o 200 - 300,- Kč vyšší. Cenové relace vedly pěstitele k uskladnění sklizně ve svých prostorech. V době žni a po sklizni prodávaly obiloviny jen pěstitelé, kteří byly okolnostmi k tomu nuceni - omezená kapacita skladů, dluhy vyrovnávané dodávkou obilí, potřeba peněz ap. Většina pěstitelů obilí neprodávala v očekávání zvýšení ceny v pozdějším období. Obchodní podniky bývalého ZZN většinou nakoupily jen omezené množství obilovin.

Diktát cen se v krátké době obrátil od nákupních podniků k producentům. Tento stav byl analogický situaci po sklizni 1993. Sražení ceny ze strany velkých nákupních podniků pod všeobecně akceptovatelnou úroveň se těmto podnikům výrazně prodraží během celého hospodářského roku. I když zvýšená cenová úroveň se posune dále přes zpracovatele ke spotřebitelům, není vysoká úroveň cen surovin výhodná. Vysoké ceny výrobků pak zpětně zasáhnou celý řetěz sféry (producent - obchodník - zpracovatel) snížením poptávky po výrobcích. Nákupní podniky, ve snaze zajistit si zásobu obilovin za ještě příznivější ceny, již v září postupně zvyšovaly cenovou nabídku. Přesto obchodování s obilovinami je během období září - listopad 1995 velmi omezené.

Vliv světového trhu na vnitřní obchod v ČR

Světový trh s obilovinami je v současné době poznamenán zvyšujícím se napětím vyplývajícím z nižší produkce než je předpokládaná světová spotřeba obilovin. Např. u pšenice je se v roce 1995 předpokládá světová produkce 529 mil. t, zatímco spotřeba má činit 539 mil. t. Podobná situace je u dalších komodit. Ještě významnější je pokles světových zásob obilovin, které se snížily na nejnižší úroveň za posledních 20 let. Pokles intervenčních zásob zaznamenala i Evropská unie: v hospodářském roce 1993-94 byla zásoba 33 mil. t, v roce 1994-95 17,7 mil. t a pro tento hospodářský rok bude zásoba jen 6 mil. t. V této situaci přijaly státy Evropské unie protieportní opatření, aby nedošlo k výraznému odlivu obilí z EU. Nesoulad mezi světovou produkcí a spotřebou způsobuje stálý vzestup cen na plodinových burzách ve světě. Potřeba zahraničního trhu se ve druhé polovině roku 1995 projevila velmi výrazně i na domácím trhu s obilovinami v ČR.

Vývoz obilí do zahraničí se rozbíhal zpočátku pomalu a byl příčinou nervozity před sklizní 1995. Většinou se jednalo o vývoz do Polska ze zásob Státního fondu tržní regulace. Před sklizní a později se vývoz stupňoval. Po nové sklizni se do vývozu zapojily i další exportéři s obilím mimo rámec SFTR. Tyto nové možnosti odbytu za vyšší ceny učily směr prozatímního vývoje obchodování na domácím trhu. Ve druhé polovině listopadu nabízejí obchodníci za potravinářskou pšenici až 3.100 - 3.200,- Kč (3.400,- Kč) za 1t, tj. vzestup ceny za 3 měsíce až o 1.000,- Kč.

Úloha a zásahy státu do obchodu s obilovinami

V tržním hospodářství se úloha státu na trhu výrazně omezuje. Přesto z celospolečenského hlediska si stát ponechal některé nástroje, kterými by mohl za určitých okolností na vývoj trhu působit. Několik let pracuje při MZe ČR Státní fond tržní regulace, který nakupuje a opět prodává potravinářskou pšenici.

Na počátku roku 1995 měl SFTR zásobu necelých 800 tis. t potravinářské pšenice, kterou formou výběrového řízení v několika kolech nabízel - většinou pro vývoz, omezeně i pro domácí trh. Až do května bylo tempo vývozu značně pomalé, takže nevyvezená pšenice blokovala obilní síla před novou sklizní. Obrat v poptávce v zahraničí a zvýšené tempo exportu spolu s nižším nákupem obchodních podniků umožnily plynulé snížení zásoby.

V listopadu 1995 byly schváleny podmínky pro nákup potravinářské pšenice pro SFTR pro rok 1996 v objemu do 500 tis. t a při jakostních ukazatelech jako v roce 1994. Navržená cena je zvýšena na 3.000,- Kč za 1t. Cena bude vyplacena zálohově - po podpisu smlouvy 50 %, tj. 1.500,- Kč. Zálohový způsob platby je jinou formou finanční pomoci státu pěstitelům, kteří uzavřou smlouvu se SFTR.

U obilovin má stát ještě další regulační prvek - udělování licencí na vývoz. Licence uděluje Ministerstvo obchodu a průmyslu v součinnosti s MZe. U pšenice byla vývozní kvóta udělených licencí několikrát zvýšena. Od 1.1.1995 do konce října byly vydány licence na vývoz pšenice v objemu 555 tis. t, kromě vývozu SFTR, který nespádá pod vydávání licencí. Na ječmen byly uděleny licence ve výši 182 tis. t, na mouku dokonce 154.800 t. Ne všechny licence byly využity, protože možnosti vývozu v první polovině roku byly omezené. Mouky se vyvezlo pouze 26 tis. t (do 31.10.), z toho v září a v říjnu 22 tis. t. Vysoké tempo vývozu po sklizni 1995 a problematická jakost produkce vedly počátkem listopadu k zastavení vydávání licencí pro vývoz obilovin až do odvolání.

Za prvních šest měsíců roku 1995 se vyvezlo 403 tis. t pšenice, především ze SFTR. Nejvyšší měsíční vývoz byl zaznamenán v červnu a v červenci - 153,8 tis. t resp. 148,9 tis. t. V září pokračoval intenzivní export pšenice v objemu 140,9 tis. t, na kterém se podílela pšenice z nové sklizně i mimo SFTR. Od 1.1.1995 do 31.10. bylo vyvezeno 840 tis. t, z toho připadlo na SFTR 597 tis. t a 243 tis. t z volného trhu. Přitom 56 % (136 tis. t) vývozu pšenice z volného trhu se realizovalo v září a v říjnu. K 19.11.1995 bylo vyvezeno 884,9 tis. t pšenice bez rozlišení jakosti, zpravidla potravinářské. Vývoz směřoval především do Polska 63 % a Slovinska 12 %, později také významně do Německa 24 %. Místo skutečného využití těchto surovin může být jiné, protože jak v Polsku, tak i v Německu byla nová sklizeň vysoká. U ječmene se vyvezlo od 1.7. do 31.10. 37 tis. t především v sladovnické jakosti. Vývoz žita se nerealizoval a u ovsa jen nepatrné množství.

Prognóza dalšího vývoje na domácím trhu

Pšenice

Poslední odhady sklizně pšenice uvádějí 3877,8 tis. t (1994 - 3713,5 tis. t). Dosažená jakost byla značně kolísavá. SFTR nakoupil ze sklizně 1995 354 tis. t (72 %) jakostní potravinářské pšenice za 2.700,- Kč za 1t. V porovnání s předchozím rokem, který jakostně byl také problematický a bylo intervenčně nakoupeno 656 tis. t, je to o 302 tis. t méně. O to více může být k dispozici pro volný trh. Vysoká čísla celkového vývozu za rok 1995 v sobě skrývají přes 600 tis. t starších zásob SFTR. Více zarážející je celkové množství vydaných licencí na 555 tis. t, ale ne všechny budou využity. Po sklizni se z této kvóty vyvezlo v září a v říjnu 136 tis. t. To je sice vysoké tempo, ale podle udělovaných licencí předpokládalo MZe vyvezení 200 tis. t z nové sklizně.

Vývoz bude probíhat především do vyčerpání udělených licencí a to především z volného trhu. Možnost vývozu a tedy prodej za vyšší ceny ještě v závěru roku ovlivní cenovou hladinu stálým nárůstem ceny.

Vývoj cen na domácím trhu začátkem roku ovlivní několik faktorů:

1. Rozhodnutí licenční komise o udělování licencí na vývoz, zda-li bude možnost vývozu nebo ne. V případě že se vývoz obnoví budou cenové možnosti pro další nárůst ceny, protože zahraniční ceny a kurs koruny vytvářejí dostatečný prostor.
2. Jestliže vývoz bude výrazně omezován státem, bude se cena stabilizovat.
3. Dalším významným faktorem bude aktivita SFTR, který má zásobu jakostní potravinářské pšenice v objemu asi 1/3 předpokládané spotřeby v ČR. Postupným uvolňováním např. 50 tis. t měsíčně na domácí trh by tato zásoba postačila na 7 měsíců, až do nové sklizně. Nákupní cena intervenční pšenice 2.700,- Kč umožňuje nasadit cenu výhodnou jak pro SFTR, tak i pro odběratele a tím udržet nebo podle okolností i snížit cenu potravinářské pšenice. Současnou podmínkou by musela být spotřeba mouky na domácím trhu.
4. Vzhledem k předpokládanému množství sklizené pšenice 3,88 mil. t a spotřebě pro potravinářské účely 1,1 - 1,16 mil. t musí být jak potravinářská, tak především krmná pšenice v republice. Prozatím (do listopadu) není na volném trhu. Jestliže pšenice chybí velkým obchodním podnikům a zpracovatelům, musí být skladována u pěstitelů, kteří většinou využívají stálého růstu cen a prodávají v omezené míře. Také z taktických důvodů nestimuluje konec roku pěstitelé k vysokým tržbám za prodej, které by již nemohli investičně využít.
5. Nevhodné skladovací prostory u řady pěstitelů, potřeba finančních prostředků a případný tlak SFTR vytvářejí podmínky pro větší uvolnění obchodování na domácím trhu a pro stabilizaci ceny. Průběžná bilance zásob potravinářské a krmné pšenice určí další vývoj cen na jaře.

Ječmen

Z hlediska sladovnického ječmene je situace v ČR nepříznivá, protože snížená pěstitelská plocha o téměř 30 tis. ha oproti roku 1994 a nižší výnosy způsobily nedostatek jakostní suroviny pro sladařské účely. Dosud nakoupený sladovnický ječmen má lepší průměrnou kvalitu než v minulém roce, ale nedostačuje potřebám zpracovatelů. Také vývoz jarního ječmene, zpravidla sladovnického, odčerpá nezanedbatelné množství ječmene. Od 1.7. do 31.10. se vyvezlo 37 tis. t ječmene. Pro vývoz sladovnického ječmene i sladu jsou na světovém trhu ideální podmínky, protože od minulé sezóny trvá zvýšená poptávka po obou komoditách a ceny stoupají.

Již před sklizní nabízely sladovny výrazně vyšší ceny za sladovnický ječmen oproti ostatním obilovinám. Při vysoké jakosti byla cena 3.200,- Kč za 1t s uplatněním srážkového systému na zhoršenou jakost. Ve snaze zajistit si chybějící surovinu stoupla cena na 3.300 - 3.400,- Kč, zmírnily se jakostní kritéria. Přesto je kvalitní surovina nedostatek a hledají se možnosti dovozu především ze Slovenska. Podobně jako v minulém roce Slovensko nevydává vývozní licence. Stejně tak i ČR má pozastaveno udělování vývozních licencí.

Vývoj ceny sladovnického ječmene může ovlivnit uvolnění vývozu, případně na druhé straně dovoz ze zahraničí. V porovnání s pšenicí je u sladovnického ječmene vyšší náročnost na nakupovanou surovinu, protože se slad ve větší míře vyváží na světový trh, kde není možné nabízet průměrnou jakost. Z toho vyplývá, že pokud není dostatečně kvalitní ječmen, nemá pro sladovny význam vynakládat vysokou cenu za špatnou jakost. Pokud bude mít pro sladovny ještě význam nakupovat a zpracovávat ječmen určité jakosti, bude cena ještě stoupat.

Celková sklizeň ječmene se odhaduje na úrovni minulého roku. Při omezeném využití na sladařské účely a při zásobě z minulého období se předpokládá dostatek krmného ječmene, který bude muset být uvolněn na trh a tím se stabilizuje cena.

Žito a oves

Tyto plodiny jsou poněkud na okraji zájmu trhu a nejsou předmětem vývozu. Také cena u těchto komodit nezaznamenala nárůst a udržuje se na nižší úrovni jak u potravinářského využití, tak i pro krmné účely. U potravinářského žita se cena pohybuje 2.300 - 2.500,- Kč, u potravinářského ovsa pluchatého 2.300 - 2.600,- Kč.

Situace na trhu s obilovinami byla zpracována na základě stavu v polovině listopadu 1995.